

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ
UNIVERSITY “GOCE DELCEV” SH TIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCES

**ОБРАЗОВАНИЕТО ВО XXI ВЕК
– СОСТОЈБИ И ПЕРСПЕКТИВИ –**

**МЕЃУНАРОДНА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
– ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ –**

**EDUCATION IN XXI CENTURY
– CONDITIONS AND PERSPECTIVES –**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
CONFERENCE
– PROCEEDING BOOK –**

Штип, 24 – 25 Септември, 2015
Shtip, September, 24-25, 2015

fesconference@ugd.edu.mk

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ
UNIVERSITY “GOCE DELCEV” SHIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCES

**ОБРАЗОВАНИЕТО ВО XXI ВЕК
– СОСТОЈБИ И ПЕРСПЕКТИВИ –**

**МЕЃУНАРОДНА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
Штип, 24 – 25 Септември, 2015**

– ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ –

**EDUCATION IN XXI CENTURY
– CONDITIONS AND PERSPECTIVES –**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
CONFERENCE**

Shtip, September, 24-25, 2015

– PROCEEDING BOOK –

Штип, 2016

Издавач / Publisher

Универзитет „Гоце Делчев“ Штип University "Goce Delcev" - Stip
Факултет за образовни науки Faculty of Educational Science

За издавачот / For publisher

Проф.д-р Соња Петровска, декан / PhD Sonja Petrovska, Dean

Издавачки совет / Publishing council

проф. д-р Блажо Боев Prof. Blazo Boev, PhD
проф. д-р Лилјана Колева Гудева Prof. Liljana Koleva Gudeva, PhD
проф. д-р Кирил Барбареев Prof. Kiril Barbareev, PhD
проф. д-р Дејан Миравовски Prof. Dejan Mirakovski, PhD

Главен и одговорен уредник / Editor in chief

Проф.д-р Соња Петровска PhD Sonja Petrovska

Технички уредник / Technical Editing:

Доц. д-р Верица Јосимовска Ass. Prof. Verica Josimovska, PhD
Доц. д-р Билјана Попеска Ass. Prof. Biljana Popeska, PhD
Доц. д-р Деспина Сивевска Ass.Prof. Despina Sivevska, PhD
Славе Димитров Slave Dimitrov

Јазично уредување / Language Editor:

Виолета Карагунова / Violeta Karagunova (Macedonian language)
Снежана Кирова / Snezana Kirova (English language)

Дизајн / Design:

Славе Димитров

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

37"20"(082)(048.3)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција (2015 ; Штип)

Образованието во XXI век [Електронски извор] : состојби и
перспективи : книга на апстракти / Меѓународна научна конференција,
Штип, 24-25 септември, 2015 = Education in XXI century : conditions
and perspectives : book of abstracts / International scientific
conference, Shtip, September, 24-25, 2015. - Текст во PDF формат,
содржи 100 стр.. - Штип : Универзитет "Гоце Делчев", Факултет за
образовни науки = Shtip = University "Goce Delcev" Shtip, Faculty of
educational sciences, 2015

Начин на пристап (URL): <https://e-lib.uqd.edu.mk/naslovna.php>. -

Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 29.12.2015. -
Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-244-275-4

1. Насп. ств. насл.. - I. International scientific conference
(2015 ; Shtip) види Меѓународна научна конференција (2015 ; Штип)

а) Образование - 21 в. - Зборници - Апстракти

COBISS.MK-ID 100254474

Organizers:

University "Goce Delcev" - Stip
Faculty of Educational Sciences
Republic of Macedonia

Organizing Committee:

Sonja Petrovska, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Todor Cepreganov, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Nikola Smilkov, Art Academy, University Goce Delcev Stip, Republic of Macedonia

Kiril Barbareev, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Despina Siveska, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Biljana Popeska, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Traje Stojanov, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Irena Kitanova, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Oliver Cackov, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Jadranka Runceva, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Verica Josimovska, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Editorial board:

Ph.D Leonid F. Chuprov, Russian Academy of Natural History (RANH, Moscow), Chernogorsk, Russia

PhD Mark R. Ginsberg, College of Education and Human Development at George Mason University, Fairfax, Virginia, USA

Ph.D Ivan Prskalo, Faculty of Teacher Education, University of Zagreb, Croatia

PhD Milan Matijević, Faculty of Teacher Education, University of Zagreb, Croatia

Ph.D Sinisa Opic, University of Zagreb, Croatia

Ph.D Tamara Gazdic-Aleric, Faculty of Teacher Education, University of Zagreb, Croatia

PhD Zaharnytska Iryna Ivanivna, Institute of the Child Development, National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine

PhD, Lutsenko Iryna Oleksiivna, Department of Children's Creativity, Institute of the Child Development, National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine

PhD Sukhorukova Halyna Viktorivna, Department of Children's Creativity, Institute of the Child Development, National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine

- PhD Kot Nataliia Mykhailivna**, Department of Theory and History of Preschool Pedagogy, Institute of the Child Development, National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine
- PhD Anna Studenska**, Faculty of Ethnology and Educational Science, University of Silesia, Poland
- Phd Alina Szczurek-Boruta**, Faculty of Ethnology and Educational Science, University of Silesia, Poland
- PhD Stojan Bogdanovic**, University of Nis, Serbia
- PhD Stojan Cenikj**, Teaching Faculty, Vranje, University of Nis, Serbia
- PhD Stana Smiljkovikj**, Teaching Faculty, Vranje, University of Nis, Serbia
- PhD Emina Hebib**, Faculty of philosophy, Belgrade, Serbia
- PhD Živorad Milenovic**, Teaching Faculty, Ieposavic, University of Kosovska Mitrovica, Serbia
- PhD Prof. Iliana Petkova**, Faculty of Education, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Sofia, Bulgaria
- PhD Trayan Popkochev**, Sout-West University "Neofit Rilski" Blagoevgrad, Bulgaria
- PhD Krasimira Mutavchieva**, Trakiski Univerzitet, Faculty of Pedagogy, Stara Zagora, Bulgaria
- PhD Eleonora Mileva**, Teaching Faculty, National Sports Academy "Vasil Levski", Sofia, Bulgaria
- PhD Anzhelina Yaneva**, Sports Department, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Sofia, Bulgaria
- PhD Veselina Ivanova**, Faculty of Education, Trakia University, Stara Zagora, Bulgaria
- PhD Elka Kirilova Yanakieva**, Faculty of pedagogy, Southwest University of Neophyte Rilski, Blagoevgrad, Bulgaria
- PhD Margarita Koleva**, Faculty of pedagogy, Southwest University of Neophyte Rilski, Blagoevgrad, Bulgaria
- PhD Nino Mihajlov**, Faculty of pedagogy, Southwest University of Neophyte Rilski, Blagoevgrad, Bulgaria
- PhD Tatjana Novovic**, Faculty of Philosophy, University of Niksic, Montenegro.
- PhD Sonja Petrovska**, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- PhD Emilija Petrova Gorgeva**, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- PhD Snezana Mirascieva**, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- PhD Snezana Stavreva Veselinovska**, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- PhD Stevan Aleksoski**, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- PhD Blaze Kitanov**, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- PhD Nikola Smilkov**, Art Academy, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- PhD Todor Cepreganov**, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- PhD Snezana Jovanova Mitkovska**, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- PhD Kiril Barbareev**, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- PhD Despina Sivevska** Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- PhD Biljana Popeska**, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- PhD Trajce Stojanov**, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- PhD Trajce Nacev**, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- PhD Stojko Stojkov**, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- MSc Snezana Kirova**, Faculty of Philology, University Goce Delcev Stip, Macedonia
- MSc Lence Nasev**, Academy of Music, University Goce Delcev Stip, Macedonia

LADIES AND GENTLEMEN, DEAR GUESTS!

With great honor and pleasure I welcome You on behalf of all teachers, associates, employees and students of the Faculty of Educational Sciences at the University "Gotse Delchev" in Shtip and I wish You pleasant moments during this solemn event organized to mark 20 years of university education of teachers.

But in fact, the Faculty of Educational Sciences basis its twenty years of existence on 146 year continuous development of formal education of teachers and preschool teachers in the region. The achievements of the Pedagogical-Seminary school founded in 1869, the existence of which is linked to the name of the creator of the first primer and the first textbook for teachers - School Pedagogy - Josif Kovachev, and to the name of the great teacher Gotse Delchev, followed by the School for Teachers established in 1946, Higher Pedagogical School founded in 1959, and the Pedagogical Academy (1961) are woven into the tradition and development of our Faculty.

In 1995 the two-year formal education of teachers and preschool teachers developed into four-year university studies.

In 2007 the Pedagogical Faculty became part of the State University "Goce Delchev" in Shtip, said to be the fastest growing university in Macedonia.

Following the global trends in teacher education, modern trends in education policymaking in Europe and in the world, respecting the knowledge of the history of civilizations as an important intellectual resource for social development, as well as scientifically and experientially diagnosed educational challenges that have emerged as a result of deep changes of values in our society and globalization trends (scientific, educational, technological, and economic) the Faculty of Educational Sciences has designed study programs for I, II and III cycle of studies in accordance with the organizational - pedagogical quality standards in compliance with the principles of the Bologna Declaration and European credit-transfer system with a high level of recognition in the area of European Higher Education.

If 20 years ago our Faculty started to implement teaching with 5 PhDs and 3 masters as regular employees, today we can proudly say that our academic community is comprised of 20 PhDs and one master.

Today our students have the opportunity to educate themselves at the faculty which sees its future as a continuous development aimed at:

- Strengthening and expanding international partnerships
- Popularization of mobility of students and staff,
- Internationalization and improvement of scientific research work,
- Improvement of pedagogical approaches to teaching and links with practice, putting students at the center of the educational process.

Ladies and Gentlemen,

I take this opportunity to thank you for coming today to celebrate with us the teaching profession and our contribution to it.

We are quite aware that the road to success is long and winding and it is easier to travel with joint forces. That is why we wanted to mark this celebration by organizing a scientific conference dedicated to education in the 21st century. Let us share our knowledge, understanding and experiences regarding the situation and perspectives and suggest possible ways of modernization. 89 papers have been submitted and there are authors from 8 countries. This is really promising!

Once again, I wish you all a warm welcome and successful work.

Dean,
Prof. d-r Sonja Petrovska
24. 09. 2015., Stip

ПОЧИТУВАНИ ...

Со голема чест и задоволство, Ве поздравам во името на сите наставници, соработници, вработени и студенти на Факултетот за образовни науки при Универзитетот Гоце Делчев во Штип и Ви посакувам пријатни моменти во текот на оваа свечена манифестација организирана по повод 20 годишно факултетско образование на наставници и воспитувачи.

Факултетот за образовни науки своето постоење го темели на 146 годишниот континуиран развој на формалното образование на наставници и воспитувачи на овие простори. Во традицијата и развојот на нашиот факултет се вткаени достигнувањата на Педагошко-богословското училиште основано во 1869 год. Со чие постоење се врзува името на творецот на првиот буквар и првиот учебник за наставници – Школска педагогија – Јосиф Ковачев, и името на големиот учител Гоце Делчев, па Учителската школа основана во 1946 год, Вишата педагошка школа формирана во 1959 год, Педагошката академија (1961 год.).

Во 1995 година формалното двегодишно образование на наставници и воспитувачи прераснува во четиригодишно факултетско образование.

Во 2007 година Педагошкиот факултет стана дел на државниот Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип, кој го носи епитетот најбрзорастечки Универзитет во Р Македонија.

Следејќи ги глобалните тенденции во образованието на наставници, современите тенденции во креирањето на образовните политики во Европа и во Светот, респектирајќи ги знаењата за историјата на цивилизациите како значаен интелектуален ресурс за општествениот развој, како и научно и искусствено дијагностицираните воспитни предизвици кои се појавија како резултат на длабоките вредносни промени во нашето општество и глобализациските тенденции (научни, образовни, техничко-технолошки, економски) ФОН дизајнираше студиски програми за I, II и III циклус на студии согласно организациско –

педагошки стандарди за квалитет, согласно принципите на Болоњската декларација и Европскиот кредит-трансфер систем, со високо ниво на препознатливост во Европскиот високообразовен простор.

Ако пред 20 години нашиот факултет започна да ја реализира наставата и вежбите со 5 доктори на науки и 3 магистри, како редовно вработени, денес со гордост можеме да кажеме дека оваа академска заедница ја сочинуваат 20 доктори на науки и 1 магистер.

Денес нашите студенти имаат можност да се образуваат на факултет кој својата иднина ја гледа како континуиран развој во насока на:

- зајакнување и проширување на меѓународните партнерства,
- омасовување на мобилноста на студентите и на вработените,
- интернационализација и подобрување на научно-истражувачката работа,
- унапредување на педагошките пристапи во наставата и врските со практиката, поставувајќи ги студентите во центарот на образовниот процес.

Почитувани присутни,

Ја користам оваа прилика, да ви се заблагодарам што дојдовте денес заеднички да го чествуваме учителското дело и нашиот придонес во него.

Ние сме сосема свесни дека патот до успехот е долг и кривулест но и дека полесно се патува со заеднички сили. Затоа ова наше празнување сакавме да го одбележиме со Научна конференција посветена на образованието во 21 век, да ги споделиме нашите знаења, разбирања и искуства во врска со состојбите и перспективите како и да предложиме можни начини за негово осовременување.

Уште еднаш, На сите Ви посакувам топло добредојде и успешна работа!

Декан,

Проф. д-р Соња Петровска

24. 09. 2015. година Штип

TABLE OF CONTENTS

1. СО КВАЛИТЕТНИ ПРОМЕНИ ДО ПОКВАЛИТЕТНО УЧИЛИШТЕ Блаже КИТАНОВ	5
2. LANGUAGE CULTURE – A SEGMENT OF LANGUAGE EDUCATION Violeta NIKOLOVSKA	9
3. RESEARCH TRENDS IN EDUCATION IN MULTICULTURAL ENVIRONMENTS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA Elizabeta TOMEVSKA-ILIEVSKA, Emilija SIMONOVSKA JANACKOVSKA, Sadudin SADIKI	15
4. USING AUTOMATIC TEXT CATEGORIZATION TECHNOLOGIES IN THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS Anna GLAZKOVA	23
5. THE ROLE OF BUSINESS SCHOOL IN THE POST-GRADUATE EDUCATIONAL SYSTEM Nikita RAVOCHKIN	27
6. FORMATION OF ETHICAL RULES (CODE) IN PRESCHOOLERS THROUGH THE BULGARIAN CHILDREN'S FOLKLORE GAMES Julia DONCHEVA	32
7. FORMATION OF HUMAN POTENTIAL: INSTITUTIONAL MECHANISMS AND POLICIES Stanka RINKOVA	36
8. THEORETICAL FORMULATION AND SCIENTIFIC JUSTIFICATION OF THE PROBLEM OF TRAINING TEACHERS IN TECHNICS, TECHNOLOGY AND ENTREPRENEURSHIP Tsvetana KOSTADINOVA ANTIPESHEVA	41
9. INTERACTIVITY IN TEACHING STUDENTS MODERATORS Kosta KOSTOV, Silvia KYUCHUKOVA, Hristina MILCHEVA	45
10. EVALUATION OF STUDENTS' LEARNING UNDER THE PRISM OF EXPECTED OUTCOMES Teuta SHABANI, Suzana NIKODINOVSKA BANCOTOVSKA	49
11. COMMUNICATION IN THE TEACHING PROCESS. INTERACTIVE NATURE OF COMMUNICATION Valentina VASILEVA	57
12. PHYSICAL ACTIVITY OF 3-4 YEARS OLD CHILDREN IN KINDERGARTEN Filip SHABANSKI	60
13. MACEDONIAN LANGUAGE IN SECONDARY EDUCATION Liljana MAKARIJOVSKA, Zhaklina GJORGIJOSKA	64
14. STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS TEACHING GRAMMAR IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM Vesna KOCEVA, Marija TODOROVA	69
15. FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM ANXIETY Marija TODOROVA, Vesna KOCEVA	75
16. TEACHERS AS A FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF KEY COMPETENCE CULTURAL EXPRESSION AMONG STUDENTS Svetlana PANDILOSKA GRNCHAROVSKA, Fadbi OSMANI, Gordana STANKOVSKA	82
17. INTRODUCTION OF THE DUAL SYSTEM IN THE BULGARIAN VOCATIONAL EDUCATION – REALITY AND CHALLENGES Svetlana NIKOLAEVA	86

18. THE VALUES OF EDUCATIVE FUNCTION IN RELATION PARENT-SCHOOL Ardita CEKA, Rabije MURATI	89
19. ELECTRONIC VERSUS TRADITIONAL TEST FOR MATHEMATICS IN PRIMARY SCHOOLS Katerina PANEVA	93
20. THE SIGNIFICANCE OF LOCALLY DEVELOPED EDUCATIONAL SOFTWARE IN THE PROCESS OF SCHOOLS' COMPUTERIZATION Olga SAMARDJIKJ JANKOVA	99
21. THE ACTIVITY OF MUSICAL GAMES FOR CHILDREN Mujeser ILJAZI	105
22. THE PATIENT IN THE PROCESS OF LEARNING IN HIGHER MEDICAL SCHOOL Silvia KYUCHUKOVA	110
23. INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN TEACHING MUSIC EDUCATION Lence NASEV	113
24. LEISURE TIME AND SPORT ACTIVITIES OF STUDENTS FROM THE FACULTY FOR PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOL EDUCATION AT SOFIA UNIVERSITY "ST. KLIMENT OHRIDSKI" – BULGARIA Georgi IGNATOV	116
25. PLACE OF LIVING AS A FACTOR IN ORGANIZING STUDENTS' LEISURE TIME Despina SIVEVSKA, Biljana POPESKA	122
26. METHODOICAL APPROACH TO LEARNING ABOUT THE HOLOCAUST BY THE MODEL OF YAD VASHEM SCHOOL Zhivorad MILENKOVIC	129
27. A HERMENEUTIC READING OF A POETIC LITERARY WORK DURING IMPLEMENTATION OF A LESSON Milena RISTOVA-MIHAJLOVSKA	136
28. SOME GUIDELINES FOR INTELLECTUAL PREPARATION DURING PHYSICAL CONTACT BETWEEN THE INSTRUMENT AND THE PIANIST Angele MIHAJLOVSKI	142
29. IMPLICATION OF EFFECTIVE SCHOOL MANAGEMENT FOR THE CONTINUING PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS Kristinka OVESNI, Emina HEBIB, Vera RADOVIĆ	148
30. THEORIES, SOCIAL EXPERIENCES AND PRACTICE IN INTERCULTURAL PEDAGODY Alina SZCZUREK-BORUTA	157
31. TEACHERS' ASSESSMENTS OF CERTAIN CURRICULAR DETERMINANTS IN PRIMARY SCHOOL Milan MATIJEVIĆ, Siniša OPIĆ, Goran LAPAT	162
32. THE SOCIO-POLITICAL IMPACT OF THE NEW SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL TRENDS IN ARCHAEOLOGY, HISTORY AND RELATED FIELDS Ljuben TEVDOVSKI	172
33. THE PRACTICE OF TAEKWONDO AS A PREDICTOR OF MOTOR ABILITIES Ivan PRSKALO, Anamaria RADIĆ	178
34. THE RELATION MOTIVE - TEACHING CONTENT IN STIMULATING COGNITIVE ABILITIES THROUGH ARTISTIC ACTIVITIES AT PRESCHOOL AGE Maja RAUNIK KIRKOV	182
35. CONTEMPORARY ADULT LITERACY MODELS Elena RIZOVA, Zoran VELKOVSKI	188

36. COMPARATIVE ANALYSIS OF PROGRAMS FOR PRE-SCHOOL EDUCATORS IN EUROPE Kiril BARBAREEV, Alma TASEVSKA	196
37. INCLUSIVE EDUCATION - ROLE OF THE TEACHER AND BENEFITS Sonja PETROVSKA	203
38. THEORETICAL APPROACHES TO MODERN INTERPRETATION OF PEDAGOGY OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS Eleonora MILEVA	210
39. POSTMODERN CONCEPTS OF FOUCAULT'S EDUCATION AND ITS RELATIONSHIP WITH DISCIPLINE Kushtrim AHMETI	215
40. ECOLOGY – A NECESSARY FACTOR IN TEACHING METHODS FOR NATURE AND SOCIETY STUDIES FOR FORMING A RESPONSIBLE PERSON Oliver CACKOV, Tatjana GREGOVA	219
41. THE ISSUE OF RESPECTING THE DEVELOPMENTAL POSSIBILITIES AND ACTIVITY-PLANNING IN EARLY CHILDHOOD DEVELOPMENT Alma TASEVSKA, Kiril BARBAREEV	223
42. INTEGRATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES INTO PRESCHOOL EDUCATION Tatyana V. NIKULINA	228
43. WHAT SHOULD MODERN SCHOOL LEARN Snezana KIROVA, Dragana KUZMANOVSKA, Biljana IVANOVA	233
44. EDUCATIONAL FUNCTION OF THE SCHOOL IN CONTEMPORARY SOCIETY Emilija PETROVA GORGEVA, Mitko KOCEV	238
45. SOME METHODS IN TEACHING PHYSICAL AND HEALTH EDUCATION Marjan MALCEV	243
46. REVIEW OF ADOLESCENT LITERATURE THROUGH COMPARATIVE ANALYSIS OF THE NOVELS "THE BLUE PATH OF LOVE" BY METODI MANEV AND "VOICE OF LOVE" FROM GROZDANA OLUJIC Jovanka DENKOVA	247
47. INTERPRETATION OF A LYRIC POEM IN IV AND V GRADE Blaze KITANOV, Irena KITANOVA	253
48. TRAINING EFFICIENCY OF CYCLISTS SPECIALIZED IN ROAD CYCLING Ivan KOLEV	258
49. PHYSICAL EDUCATION AND DIAGNOSTIC PROCEDURES Veselina IVANOVA, Galena TERZIEVA	262
50. PROTECTION OF IMMOVABLE CULTURAL HERITAGE THROUGH EDUCATING STUDENTS OF PRIMARY AND SECONDARY EDUCATION Trajce NACEV, Dragan VESELINOV	265
51. FORMATION OF TOLERANCE IN ADOLESCENTS Valentina VASILEVA	271
52. NEW EDUCATIONAL POLICIES AND THEIR REFLECTIONS ON SOCIAL DEVELOPMENTS Daniela KOCEVA, Snezana MIRASCIEVA	275
53. PRESENCE OF ENTREPRENEURSHIP IN PRIMARY EDUCATION IN MACEDONIA Lulzim MEHMETI	280
54. CONSONANT /J/ IN COLLOQUIAL SPEECH AND ITS IMPACT ON WRITING Blaga PANEVA	284
55. METHODOLOGICAL STRUCTURE OF A LESSON FOR INTERPRETATION OF A FAIRY TALE Irena KITANOVA	289

56. THE INFLUENCE AND THE EFFECTIVENESS OF FORMATIVE ASSESSMENT AND THE FEEDBACK IN STUDENTS' SUCCESS AND ACHIEVEMENTS Valdeta ZENUNI-IDRIZI	294
57. AESTHETIC EDUCATION OF EDUCATORS AS A FUTURE CHALLENGE Valentina PAJAZITI, Vlora MARKU-TUQI	299
58. SOCIAL AND COMMUNICATIONAL-INTERACTIVE COMPETENCES OF TEACHERS AND STUDENTS IN EDUCATION Florina SHEHU	302
59. INFLUENCE OF MEDICINES ON THE COGNITIVE SKILLS OF CHILDREN WITH CHRONIC DISEASES Elena IVANOVA BUYUKLIEVA	308
60. THE SPIRITUAL ASPECT OF HUMAN DEVELOPMENT AND THE EDUCATION IN XXI CENTURY Eleonora PENCHEVA	312
61. RESEARCH IN TEACHING PRACTICE Snezana JOVANOVA-MITKOVSKA	316
62. HOW ARE PEACE AND TOLERANCE REPRESENTED IN HISTORY TEXTBOOKS FOR PRIMARY AND SECONDARY EDUCATION Todor CEPREGANOV, Sonja NIKOLOVA	324
63. ETHICS AS TEACHING Trajce STOJANOV	330
64. RISK ASSESSMENT OF HYGIENIC AIR QUALITY UPON PRESCHOOL CHILDREN'S HEALTH IN KINDERGARTEN "VERA CIRIVIRI TRENA" IN SHTIP Snezana STAVREVA VESELINOVSKA	335
65. ABOUT SOME EDUCATIONAL GOALS IN TEACHING-SOCIO-CULTURAL PROBLEM OR A CHALLENGE MODERN EDUCATION Snezana MIRASCHIEVA, Emilija Petrova GJORGJEVA, Daniela KOCEVA	339
66. ESCAPE FROM THE WAR –TIME IN THE UNCERTAINTIES OF LIFE TO REFUGEE IN BULGARIA. FUNDAMENTAL RIGHTS OF PERSONS SEEKING INTERNATIONAL PROTEKTION IN TERMS OF THE BUREAUCRATIC SYSTEM IN BULGARIA Pavlin PETROV	344
67. HIGHER EDUCATION IN THE PERIOD OF TRANSITION Verica JOSIMOVSKA	353
68. RESEARCH OF THE CONFLICT ZONES IN THE SYSTEM OF INTERPERSONAL RELATIONSHIPS OF THE CHILD BY THE METHODOLOGY OF RENE GILLE Julia DONCHEVA	356
69. CLASSROOM SOCIAL CLIMATE Despina SIVEVSKA	360
70. COMPATIBILITY OF PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOLA CURRICULA IN R. MACEDONIA Snezana JOVANOVA-MITKOVSKA, Biljana POPESKA	366
71. THE IMPORTANCE OF THE CAREER CONSELING PROCESS Tanja ATANASOSKA, Biljana CVETKOVA DIMOV, Ana GJORGJEVA	376
72. ROLE OF MANAGEMENT IN IMPLEMENTING EDUCATION INCLUSIVE POLICIES Sadete TERNAVA-OSMANI, Voglushe KURTESHI	380
73. WHICH FACTORS ACCORDING TO THE PARENTS AFFECT THE EDUCATION OF CHILDREN Voglushe KURTESHI	385

74. THE PHILOSOPHICAL PARADIGM OF SIGMUND FREUD Slobodan MARKOVIC	370
75. EDUCATIONAL NEEDS AND ACHIEVEMENTS OF ROMA CHILDREN AND OTHER CHILDREN FROM MARGINAL ETHNIC GROUP IN RM Stevan ALEKSOVSKI	377
76. COMMUNICATIVE-PEDAGOGICAL FEATURES OF COMMUNICATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS-COMMUNICATIVE COMPETENCE Biljana GRAMATKOVSKI, Jasminka KOCHOSKA	387

HOW ARE PEACE AND TOLERANCE REPRESENTED IN HISTORY TEXTBOOKS FOR PRIMARY AND SECONDARY EDUCATION

Todor CEPREGANOV¹
Sonja NIKOLOVA²

Abstract

One of the most sensitive areas in society is the process of education in which students of all ages, nations and religious commitments acquire knowledge and skills, but also basic human and character traits.

History has a primary role in the educational process in which students acquire knowledge related to identity, history of a particular area, and knowledge about conflicts and territorial divisions. Unfortunately, this still marks the Balkans as being a "powder keg". Intertwined national histories and national-chauvinist tendencies today still make this area politically and militarily unstable. In this framework, students learn about the national history of their country, and about the history of their immediate and wider environment. However, most important of all is the fact that the teaching contents have the primary role in building awareness, where students of all ages should build a sense of peace and tolerance that are the basis for a healthy future and a stable and promising society

The question remains whether the educational content of the teaching subject History in primary and secondary education produces coexistence and educate young people in Macedonia according to the principles of peace and tolerance.

КОЛКУ СЕ ЗАСТАПЕНИ МИРОТ И ТОЛЕРАНЦИЈАТА ВО УЧЕБНИЦИТЕ ПО ИСТОРИЈА ЗА ОСНОВНО И СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ?

Познато е дека училиштата се места каде што учениците од различна етничка, верска, расна, полова средина се среќаваат, разговараат, учат и преку дружење се обидуваат да ги надминат стереотипите за секој од нив. За жал, желбите се едно, а реалноста сосема друга. Живееме во општество кое е поделено и по вертикала и по хоризонтала. Несомнено е дека прашањата се наметнуваат, тие постојат и бараат одговори:

1. Кој е патот до толеранција кога учениците од различна (етничка, верска, расна, полова) средина не се среќаваат еден со друг во училиштата?

Само накратко што е толеранција. Толеранцијата е фер, објективен и попустлив став кон оние чии ставови, верувања, практики, расно или етничко потекло, итн., се разликуваат од другиот; слобода од омраза.

2. Дали во нашите учебници по историја за основно и средно образование оваа дефиниција се практикува?

Македонскиот образовен систем ги покажува сите негативности во однос на тоа како не се предава толеранција во образованието. Поделеноста од градинка па сè до универзитет само ја усложнува работата. Едно- националните класови не даваат можност за меѓусебно запознавање на заедниците што живеат во Македонија. А само на тој начин е можно преку образованието учениците да спознаат нешто за други етноси, култури и религии, да видат дека се различни од другите. Меѓусебното

¹ Faculty of Educational Science, University Goce Delcev – Stip, R Macedonia, todor.cepreganov@ugd.edu.mk

² Municipality Council Stip, R. Macedonia

разбирање сигурно дека води кон поголема толеранција. Одговорот би бил многу едноставен бидејќи се практикува во светот. Сите заедници, без разлика на етничка, национална, верска, полова припадност да ја практикуваат наставата во мешани паралелки каде што ќе можат да ги увидат разликите што постојат меѓу нив и дека поради тоа тие не се различни едни од други, дека сè е само резултат на предрасуди и стереотипи. Но, за жал, како што можеме да видиме, многу сме далеку од едно такво гледање на работите. И затоа не треба да нè чуди што нашите деца се полни со предрасуди едни кон други. А тоа може да води само кон зголемување на омразата и конфликти од секаков вид. Сосема сигурно е дека учењето толеранција во школите може да ги намали инцидентите како што се: омраза, криминал, расизам, дискриминација и нетрпеливост. Сведоци сме, според она што ни се случува, дека децата се свесни за етничките, националните и половите разлики од многу рана возраст и веќе во дванаесеттата година формираат стереотипи. Последните истражувања покажуваат дека учењето за толеранција е најдобро во годините меѓу четири и девет години.

Денес сите мотиви за воените конфликти се чини дека се променети. Идеологијата, очигледно, ја изгуби својата важност како причина за вооружени конфликти. Наместо тоа, како причина за воените конфликти во преден план се појавува претежно идентитетот, особено етничкиот идентитет. Додека политички мотивирани војни не се исчезнати, релативно мнозинство од сите вооружени судири од средината на 1980-те беа етнички војни, дури и ако често овие конфликти, всушност, беа повеќе етнизирани борби за власт или за контролата за економски ресурси отколку вистински етнички судири. Културните или верските разлики имаат голема улога во мобилизирањето за легитимизирање на насилството. Зголемување на значењето на етничките, културните и религиозните разлики во рамките на „ново“ вооружените конфликти, исто така, имаат значителни последици во однос на прашањето, дали образованието воопшто, а особено учебниците посебно, можат да направат нешто за да го надминат наследството од овие конфликти.¹

3. Во кој контекст се споменува мирот во учебниците по историја?

За наша несреќа, а така се концепирани програмите, мирот во учебниците се споменува само во контекст на мировните конференции. Имајќи предвид дека учебниците, пред сè, ни ја пренесуваат политичката историја, нема да сретнеме во нив никаков показател дека пред воените судири се преземаат какви било дипломатски акции за помирување, или како реагира обичниот народ. Преку учебниците може да се добие впечаток дека војната е „нормална работа“ и до неа морало да дојде. Не постои наставна единица која ќе покаже дека се воделе дипломатски разговори за да не дојде до војна, да му се даде предност на мирот. Постои наставна единица за ООН, но е дадена само фактографија. Воопшто не се споменуваат мисиите на силите на ООН кои учествувале во спречувањето на вооружени судири или во зачувувањето на мирот во разни региони во светот. Она што може да го извлечат учениците од учебниците е дека после секој конфликт, војна доаѓа мир.

Фактот дека насилните конфликти денес, главно, се водат околу прашањата на „идентитет“ или за чисто „комерцијални“ интереси, тие често се доминирани од страна на недржавните актери, го прави тешко, ако не и невозможно, воопшто, да им се стави крај, барем не без интервенција од надвор: војните за идентитетот тешко дека може да се решат по пат на преговори бидејќи за идентитет не се „преговара“ и каде што тоа е, главно, од интерес за економско разграбување или пристап до природните ресурси, што стои зад конфликтот, војната станува самоодржлив процес. Ако не се прекине со меѓународна интервенција, овој тип на војна завршува само кога војувањето не се исплати повеќе или кога ресурсите за војување се истрошени. Ова е затоа што моменталниот тип на внатрешни војни разви толку деструктивна сила и покрај фактот дека повеќето од овие конфликти во воена смисла повеќе или помалку се „само“ т.н. конфликти со низок интензитет.²

4. Како да се помири или толерира националната историја со историјата на етничките групи во земјата во која живеат со историјата на државата на нивното потекло?

Ова е едно од најсензитивните прашања, посебно имајќи предвид дека Р. Македонија е мултиетничка и мултиконфесионална држава. Познато е дека за изготвување на програмите по историја е одговорно Министерството за образование и наука, односно Бирото за развој на

¹http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1121703274255/1439264-1126807073059/World_Bank.pdf, 3.

² Исто, 4.

образованието. Врз база на таа програма се прават наставните единици. Сигурно дека доминантни треба да бидат наставните единици кои се однесуваат на државата во која живееме т.е. историските процеси кои довеле до тоа да бидеме тоа што сме и да ни покаже дека сите што живееме на оваа територија сме поминале многу премрежија за да го имаме ова што го имаме денес. Тие играат важна улога во креирањето на студентите историска и етно-национална меморија.

Меѓутоа, има едно големо НО. А тоа се однесува на фактот што одредена етничка заедница ѝ дава предност на историјата на државата која е нивна матична држава. Во случајот се работи за албанската заедница, проблем кој можат да го следат и другите. Наставниот кадар, сметајќи дека учениците од албанската заедница треба повеќе да ја знаат историјата на Албанија ги игнорираат наставните содржини од македонската историја и предаваат она што сметаат дека го зајакнува националниот набој кон Албанија. Исто така, сè до 2001 до конфликтот, се предаваше од учебници кои беа дел од наставната програма на Косово и Албанија. Со ова се појавува/ше дуализам во наставниот процес кој има своја рефлексивност врз целокупниот живот во Р. Македонија. Едновременно тоа дава можност за појава на омраза и стереотипи за што секојдневно сме сведоци.

5. Како може да зборуваме за помирување и толеранција во учебниците по историја, ако го имаме предвид македонскиот случај, кога имавме вооружен конфликт меѓу две заедници? Дали е можно двете заедници да имаат иста перцепција за етничкиот конфликт и како да се помират? Дали е можно да имаат исти херои од тој конфликт кои ќе можат да ги помират? Ова се прашања на кои, сигурно ќе треба да помине долго време, за да можат целосно да бидат одговорени. Имено, раните и недовербата кои резултираа со самиот судир кај двете заедници се толку големи што може само времето, ако е можно, да даде можност на толеранцијата и мирот. Денес во учебниците по историја за војната од 2001 година имаме само фактографски материјали во кои и двете заедници имаат своја приказна за она што се случи. Тоа значи дека оваа материја не може да се предава без емоции од двете страни. Историското искуството нè учи дека во ваква ситуација е многу тешко да се дојде до какво било помирување или толеранција меѓу двете заедници. Уште повеќе во учебниците по историја. Сè додека е присутна матрицата на националниот набој на победници и поразени, сметаме дека е многу тешко да се зборува за помирување и толеранција.

Образованието стана една од главните области во кои се фокусира меѓународниот интервенционизам во постконфликтните општества. А со тоа, учебниците, особено по историја, јазик, граѓанско образование, но исто така и религијата, најчесто се главните инструменти за промоција на вредностите, за реинтегирање на постконфликтното општество, да го стабилизира внатрешниот и надворешниот мир, да ги помири поранешните противници и на тој начин да се спречи конфликтот да се повтори. Особено во општествата во транзиција, со малку софистицирани образовни капацитети и ресурси учебниците се чини дека сè уште играат голема улога во образовниот процес. Но, што можат да направат учебниците со цел да се надмине еден конфликт, дали учебниците можат да направат нешто, воопшто, во овој процес и кои се предусловите и рамките кои се потребни за да се направат учебниците влијателен инструмент за да се помират и смират поранешните непријатели или конфликтни општества?¹

Како може учебникот да се справи со овие нови и многу повеќе комплексни предизвици? Дали и под кои услови учебниците навистина можат да придонесат во процесот на помирување. Очигледно, како и во случајот на билатералните учебници улогата на учебниците во случаи на внатрешните војни треба да бидат исполнети некои предуслови за истите да бидат успешни. Тековните насилства, дури и кога ќе стане исклучок од правилото, го прави секој обид да се реформираат учебниците исклучително тешко. Кој било акт на насилство, дури и по конфликтот или по формално завршена војна, ги обновува, па дури и ги продлабочува судирите во општеството, кои обично веќе биле поларизирани за време на конфликтот. Учебниците кои повикуваат на помирување, толеранција и емпатија под овие околности, често на нив се гледа како израз на слабост или дури и на предавство и затоа е тешко да се добие поддршка во општеството и да биде прифатена од страна на учениците и родителите. Спротивно, учебниците често создаваат јаз меѓу содржината ориентирана кон мир и секојдневниот живот на учениците, кое се карактеризира со искуството на насилство.²

¹ Исто, 5.

² Исто, 15.

Несомнено дека општеството мора да одлучи и да се договори за основните вредности, што тоа сака да гради преку образовниот систем и колективниот идентитет. Сè додека на образовната политика, а особено во наставата по историја, првенствено се гледа како на инструмент за поттикнување на националниот идентитет или идентитетот на одредена (обично мнозинска) етничка група, како инструмент за да се развие само-рефлексивно и мулти-перспективно размислување, овозможувајќи им на студентите да бидат критични и против сопственото минато, сите обиди да се подобрат учебниците веројатно ќе има мали шанси за успех. Земјите од поранешна Југославија се најдобар пример за тоа. Тука сè уште е доминантно разбирањето, дека учебникот првенствено има за цел негување на идентитетот на мнозинската етничка група и да се легитимира нацијата-држава. Многу малку е постигнато досега, барем во „официјалните“ учебници, да се почитуваат малцинствата и културната разноликост на земјата.¹

Несомнено дека по внатрешен воен конфликт се потребни учебници кои ќе придонесат за помирување и стабилизација на општеството и за тоа е потребна одредена „академска и образовна инфраструктура“. Учебниците кои се базираат на мултиперспективност на плурален концепт на идентитетот и почитување на различностите треба да има плуралистичка јавност и јавен и академски дискурс. Сè додека, на пример, историографијата е афирмативна во однос на „официјалната“ приказна од минатото, учебниците тешко дека ќе бидат подобри. Затоа, за да има добри учебници, треба добри историографи, а добри историографи значи контроверзна историографија. Само кога историографијата оди надвор од официјалниот став на минатото, таа ќе произведе идеи и инспирации за мултиперспективни учебници.²

Она што се нарекува ментална состојба на постконфликтното општество се однесува на оние општества кои поминале низ искуството на масовно насилство, па дури и актите на геноцид и каде голем дел од населението било длабоко погодено од војната, обично во голема мера трауматизирано. Тоа е отворено прашање, до кој степен за овие искуства навистина може да се преговара во учебникот (или во училиштето). Заедничкото мислење меѓу образовните стручњаци е дека во услови на добро подготвени учебници и добро обучени наставници, училиштето е најдобро место да се справи со овие искуства, не и најмалку важно, бидејќи другите, како што медиумите или политичарите во секој случај ќе зборуваат за нив. Значи, додека студентите не можат да избегаат за да се соочат со минатото, тоа би можело да биде подобро да се направи во класот или во учебникот. Постои добра причина за овој аргумент, но исто така има некои резерви. Дали учебниците се вистинското место каде треба да се зборува за геноцид или масовно насилство, кое многу од студентите или родителите го имаат искушено? Мултиперспективните учебници, кои се обидуваат да ги претстават проблемите од различни страни и да развијат разбирање, па дури и кај поранешен противник, можат да се премногу сложени за општествата, кои само што страдале од конфликтот и насилството. Едно од основните прашања е дали овие чувствителни теми треба да се предаваат или да се избегнуваат да бидат дел од наставната програма. Сигурно дека има конфликти за кои треба време, пред да се почне да се занимаваме со нив и, можеби, принципот да не се памети“ кој е позади концептот на „амнестија“ и кој со векови е вообичаен начин за справување со војната кога таа ќе заврши, би требало да се земе повторно предвид.³

Постконфликтните општества се многу поотворени, но, сепак, е тешко да се справат со проблемите и отворените прашања. Изгледите за успех зависат од карактерот на конфликтот, како тој го има погодено општеството и до кој степен општеството веќе има повторно одреден степен на институционална кохезија. Нивната институционална и политичка структура сè уште е врвно нестабилна, скршениот етничкиот соживот е кревок и оптоварен со искуство на насилство. Обидувајќи се да се справат со резултатите од дезинтеграција тие често се повеќе заинтересирани за зајакнување на кохезијата за надминување на конфликтот и повторно да се воспостави цврст идентитет наместо да се нагласи разновидност. Понекогаш постконфликтните елити не се подготвени да го прифатат мултикултуралниот пристап на образование.⁴

¹ Исто, 17-18.

² Исто, [20](#).

³ Исто, 21.

⁴ Исто, 23.

Отвореното општество, секако, дека нуди најдобри можности. Отворени општества се оние каде политичката средина е релативно стабилна и каде институционалната инфраструктура на државата и образовниот систем се релативно развиени, кое ја има прифатено мултикултурната и мултиетничката структура; кои се спремни да го отсликуваат тоа во нивните образовни системи; каде што државата (и мнозинската етничка) група се подготвени да се договорат едни со други за образовни прашања; кои се во можност да го задржат етничкиот антагонизам и под нивото на насилните судири, но каде што, сепак, етноцентризмот и етничката недоверба се сè уште високи меѓу населението.¹

6. Дали е можно да се направи учебник по историја во кој авторите би биле од различни заедници, во кој би ги помириле и толерирале различностите? И ова е едно од прашањата кои долги години беше и е камен на сопнување меѓу наставниците по историја од етничките заедници кои ги подготвуваат програмите по историја. И покрај тоа што се направија тимови за правење на учебници во кои влегоа преставници од три заедници и покрај усогласените ставови во однос на одредени наставни единици, сепак кога станува збор за националната историја на респективните заедници имаме проблем. Не може да се излезе од рамката на стереотипите за победници, поразени, дојденци, узурпатори на територија и сл. Секој ја влече својата приказна и со сите сили се настојува да се промовира како единствено вистината. И овде постои еден проблем. Само ако се обидете да излезете надвор од рамката која ја издигнува националната кауза, постои можност да бидете осудени како предавник на националните интереси, што досега се има случувано во повеќе наврати. Сигурно дека овде не може да се зборува за помирување и толеранција. Во овој случај, едноставно се губи од предвид фактот што на територијата на Р. Македонија живеат повеќе заедници со векови и меѓу себе се испреплетени во добро и лошо. Не може да избегаме од реалноста дека, за жал, поделеноста, толеранцијата и помирувањето од ден на ден се сè подалеку од оние кои треба да бидат стожерот на државата. Исто така, сè уште во учебниците по историја го немаме секојдневниот живот, животот на луѓето, без разлика на етничка, национална, верска и полова припадност. Политичката историја е доминантна, а таа учи само на поделби и мировни договори при што секогаш некој е незадоволен од она што бил принуден да го потпише и со тоа продолжува нетолерантноста. Политичката историја во која има востанија, војни не може да зборува за толеранција и мир. Сигурно дека за тоа се потребни содржини во кои ќе биде застапена културната историја и настани каде учениците би можеле да ги спознаат разликите во културите на заедниците што живеат во Македонија, потоа запознавање на религиите, а не создавање на стереотипи едни кон други уште од најрана возраст и секако наставни единици од секојдневниот живот, живот во кој нема политика, туку меѓусебно почитување, толеранција и разбирање. Дали со програмата која се усвои во 2000, а со која се даде можност да се развие критичкото мислење, дебатирање на учениците за одредени теми поради разновидноста на материјалот до кој дошле, толеранција, почитување на спротивставените ставови, сфаќање на различноста и мултикултурното живеење, разбирање дека можат да постојат повеќе вистини и сл. го даде очекуваниот резултат. Би истакнале дека хартијата трпи сè. Како и во овој случај. Добро срочено како закон, но тешко применливо. Реалноста и она што секојдневно ни се случува покажува дека како сè уште да сме на почетокот. За жал, антагонизмите, внатрешни и со соседите се сè уште големи за да може оваа генерација ученици да се образува во толеранција и мир.

Секој оној добронамерник, кој не е од Македонија, кога би зел учебник по историја и би го прелистал, со исклучок на некои учебници, не ќе може да сретне дека Македонија е мултиетничка и мултиконфесионална држава.

7. И дали во ваква рашомонијада е можно да се зборува во учебниците по историја за мир и за толеранција?! Прелистувајќи ги учебниците по историја можеме да констатираме дека зборот толеранција не се употребува воопшто. Нема да се најде ниту една наставна единица каде учениците од сите возрасти ќе се сретнат со зборот толеранција и мир. Затоа ни се наметнува прашањето: Дали воопшто на историјата ѝ е дадено да предава за мир и толеранција или тоа треба да го прави некој друг предмет, на пр., граѓанско општество, етика, историја на религијата. Сите тие во својата основа треба да подучуваат за мир, соживот, толеранција. И тоа треба да се прави токму во училиштата. Или дали не е потребно да се воведат посебен предмет преку кој би се учело за толеранција?

Како и во случај со иницијативите за билатерални учебници меѓу поранешните „непријателски држави“, основните политички прашања како што се прашањата за статусот, суверенитетот,

¹ Исто.

територијата, уставните права за етничките малцинства и слично, кои се обично зад внатрешните војни, треба да се решат пред образованието да може да игра улога во процесот на помирување. Сè додека овие основни прашања се отворени, тие обично стануваат работа на политички пресметки меѓу спротивставените политички и етнички елити, што од своја страна, исто така го претвора образованието во поле за политичка конфронтација. Активностите околу изработка на учебник меѓу поранешните конфликтни групи, очигледно треба да има прилично стабилна рамка за да има шанса за успех, потребно барем релативно стабилен мир и, исто така, дека суштинските проблеми помеѓу двете страни се решени политички.¹

Еден од условите кој недостасува во пракса, а секако е предуслов за подобрување на учебниците во корист на толеранција и помирување особено во постконфликтни општества е, секако, несебичната заложба на политичките елити, на мнозинството, како и во делот на другите заедници. Ова е толку едноставно, но токму тоа е недостатокот на ова што во многу случаи ги спречува локалните и меѓународни обиди за подобрување на учебниците. Многу примери ја илустрираат оваа клучна улога на политичките елити во процесот на подобрување на учебниците. Најдобар пример е примерот на земјите од поранешна Југославија.

Постконфликтните општества обично се нарушени општества, длабоко поделени и фрагментирани. Нивното чувство на заедништво е нарушено и мора да биде повторно воспоставено полека под услов на крвкиот мир. Повеќе од тоа, тие често немаат потребни институционални, економски и човечки ресурси (на пример, колку што се потребни квалификувани наставници) за на соодветен начин да се справи со нивната мултиетничност во едукативниот систем. Од причини, кои понекогаш тешко можат да се игнорираат, тие во образованието и учебниците, ја истакнуваат разновидноста, како пречка за интеграција.²

¹ Исто, 16.

² Исто, 19